

innovative activity of management subjects. Recommendations in relation to the improvement of domestic expense approach in relation to the estimation of objects of right of intellectual ownership are developed.

Key words: innovation, objects of right of intellectual ownership, effect, efficiency, estimation, result.

УДК 330.1:339.9

ОСНОВНА СУПЕРЕЧНІСТЬ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА — РУШІЙНА СИЛА ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

*С. М. Макуха, доктор економічних наук, професор
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого*

Проаналізовано розвиток євроінтеграційного процесу на основі застосування законів діалектики. Досліджено особливості дії зазначених законів у межах ЄС. Подано способи розв'язання суперечностей угруповання в процесі його становлення і подальшого розвитку. Особливу увагу приділено співвідношенню політичної та економічної сфер інтеграції. Запропоновано активізацію економічного співробітництва і кооперування з іноземними компаніями ЄС як основа подальшої формальної інтеграції.

Ключові слова: закони діалектики, євроінтеграція, основна суперечність економічної інтеграції, Європейський Союз, неофункціоналізм, єдиний ринок.

Актуальність проблеми. Методологічні аспекти сучасного світового господарства, місце у ньому країн з перехідною економікою, концептуальне забезпечення їх включення у світогосподарські зв'язки залишаються найменш розробленими в економічній теорії. Відсутність наукової, зваженої концепції входження перехідних економік у світове господарство з урахуванням сучасних суперечливих тенденцій його розвитку істотно впливає на ефективність зовнішньоекономічних зв'язків, породжує нестабільність і невизначеність їх розвитку в країнах СНД.

Проблеми участі перехідних суспільств в інтеграційних процесах розглядалися в наукових працях вітчизняних учених і представників близького й далекого зарубіжжя. Це роботи Г. Білоруса, А. Гальчинського, Д. Дайнена, М. Делягіна, Л. Ерхарда, Г. Колодко, Н. Косолапова, К. Кредисова, П. Кругмана, В. Кудрова, Д. Мітрані, В. Новицького, С. Соколенка, Дж. Сороса, Г. Фамин-

ського, А. Філіпенка, Е. Хааса, Ю. Шишкова, О. Шниркова та ін. Однак виявленню суперечливих тенденцій як рушійної сили розвитку інтеграційних процесів з метою запобігання значним втратам перехідних країн на цьому шляху не приділялось достатньої уваги.

Тому *мета* статті: на основі аналізу руху основної суперечності світового господарства між розвитком усупільнення відтворювального процесу в планетарних масштабах і його відокремленням у межах територіальних та господарських ланок проаналізувати еволюцію євроінтеграційного процесу для пошуку найбільш результативної моделі включення України в цей процес.

Виклад основного матеріалу. Зазначена суперечність розкривається через її певні домінуючі форми на кожній історичній стадії розвитку світового господарства (інтернаціоналізації, економічній інтеграції, економічній глобалізації). На етапі економічної інтеграції визначальним стає суперечність між відокремленням відтвореного процесу в деяких національних економіках та її консолідації в межах інтеграційних угруповань. Така методологічна посилка може бути основою для вивчення системи суперечностей, що є рушійною силою розвитку євроінтеграційного процесу, в результаті якого у минулому скромна регіональна організація, що спочатку включала шість держав, перетворилася на найбільш масштабне і розвинене наднаціональне співтовариство.

Наразі ЄС розташований на території 5 млн кв. км, має загальний внутрішній ринок та єдине громадянство для майже 500 млн чол., ефективну, що постійно адаптується до умов глобалізації, інституціональну структуру, та сучасну розвинену законодавчу базу. З ратифікацією Лісабонського договору 2007 р. ЄС практично перетворився на федеративну державу, найважливіший суб'єкт міжнародних відносин, що посилює вагомий вплив на міжнародну економіку та політику.

Однак, на наш погляд, створення подібної наддержави є закономірним результатом розвитку основної суперечності світового господарства, що виявилось на етапі інтеграції як боротьба двох протилежних процесів: відокремленості відтворювального процесу в окремих національних економіках і його консолідації в межах інтеграційних угруповань. Вважаємо, ЄС у його сучасному вигляді — результат боротьби, яка триває й донині, відцентрових і доцентрових сил протягом майже 60 років.

Суперечливість сучасного євроінтеграційного процесу виявилася з перших реальних кроків у напрямку об'єднання Європи, хоча європейські об'єднувачі ідеї сягають своїми коріннями у глибоку давнину. Так, деякі історичні джерела називають першим автором об'єднання Європи Юлія Цезаря (100 — 44 рр. до н. е.). Він мав намір військовим шляхом консолідувати навколо Римської імперії не тільки Західну Європу, а й народи, що проживають в інших частинах світу. До творців загальноєвропейської єдності історики відносять також

Карла Великого, який підкорив увесь християнський світ, за винятком Іспанії та Британських островів [1, с. 3].

Протягом XIV–XVIII ст. пропонувалися різні форми державного устрою майбутньої співдружності держав: федерація (І. Кант), конфедерація «Сполучені штати Європи» (В. Гюго), унітарне державне утворення у вигляді «Християнської республіки» (П. Дюбуа), унітарне утворення «Християнська всесвітня монархія». Дискусії про статус держави в перебігу євроінтеграції ще в ті далекі часи були відбиттям суперечливого процесу єднання Європи, що реально виявився після Другої світової війни.

Необхідність співробітництва на загальноєвропейському рівні у післявоєнний час була зумовлена прагненням уникнути нової тотальної війни. До того ж уряди Нідерландів, Бельгії та Люксембургу, перебуваючи у вигнанні, домовилися про співробітництво. У 1946 р. було підписано відповідну угоду, і через два роки країни Бенілюксу скасували митні збори і встановили загальний зовнішній тариф, продемонструвавши в такий спосіб приклад удалого міжнародного економічного співробітництва.

Однак реалізація ідеї консолідації ще на стадії концептуальної підготовки процесу євроінтеграції здобуває суперечливої форми у вигляді протиставлення теорій федералізму і функціоналізму. Основу західноєвропейської єдності федералісти бачили у спільності культурної спадщини, покликаної забезпечувати базис для політичного об'єднання. Пріоритет федералісти віддавали політичній сфері інтеграції, насамперед — створенню наднаціональних інститутів, яким національна влада повинна надати широкі повноваження. Тільки в такий спосіб громадянам може бути гарантована політична та економічна безпека. У підсумку передбачалося створення цілісної федерації європейських держав замість існуючих країн, які постійно суперничають між собою. Федералісти приділяли недостатню увагу економічним чинникам інтеграції, але виступали за негайне створення в Західній Європі федеральної політичної структури.

Функціональну (економічну) модель пропонувала значна кількість європейських урядів. Як і федералізм, функціоналізм мав на меті: розроблення такої теорії, що створила б умови для закінчення конфлікту інтересів, яка запобігала б новій війні. Класичний функціоналізм викладено у роботах його засновника Девіда Мітрані: «Система діючого світу», «Перспектива інтеграції: федералізм або функціоналізм». Мітрані розробляв стратегії для створення стабільного миру між державами. Він не шукав форм для ідеального міжнародного уряду, скоріше, думав про невід'ємні функції, якими володітиме цей уряд.

На думку вченого, функціональний підхід до світової політики і політики європейської інтеграції зосереджено на людських потребах і загальному добробуті. На шляху до досягнення цієї мети можна поступитися й статусом націй з будь-якою ідеологією. Функціоналісти виражають свій сумнів із при-

воду того, що нація взагалі здатна забезпечити добробут людини. Забезпечення деяких потреб має трансграничний характер, тому утворення наддержавних структур з делегованими їм функціями неминуче.

Відповідно до функціоналізму розвиток інтеграційних процесів приводить до появи організацій, які мають певні повноваження, надані державами. Кінцевим продуктом інтеграції стає утворення «функціональної системи, елементи якої можуть почати працювати й без загальної політичної надбудови...» [2, с. 97]. Із часом зазначена суперечність розв'язується реалізацією теорії неофункціоналізму, що до 60-х років ХХ ст. стала провідною теорією європейської інтеграції. Цю концепцію можна розглядати як певний компроміс між крайнощами, характерними для федералізму і функціоналізму. Основою нової теорії стало прагнення до керованої інтеграції на регіональному рівні.

На відміну від попередніх теорій на перший план висувалися політика, прагнення до політичного співробітництва, але через співробітництво економічне. Таким чином, відповідно до закону єдності і боротьби протилежностей у процесі взаємодії різноспрямованих сил відбуваються зміни в кожній з них. При цьому кожна із сил здобуває якості, властиві протилежності. У міру нагромадження кількісних змін відбувається перехід у нову якість. Розвиток євроінтеграції на основі теорії функціоналізму вичерпує себе, звільняючи дорогу неофункціоналізму.

Згідно із законом заперечення заперечення перетворення одного явища на інше здійснюється через знищення тих характеристик у цьому явищі, які не узгоджуються з новими умовами існування, і через збереження та подальший розвиток у новому явищі всього позитивного, що відповідає новим умовам і тенденціям сучасності. Дію цих законів діалектики стосовно еволюції ЄС можна проілюструвати такими прикладами. Договір про створення ЄЕС в 1957 р. переслідував амбіційну мету: сприяти шляхом створення загального ринку і прогресуючого зближення економічної політики держав-членів гармонічному розвитку економічної діяльності у всьому Співтоваристві, безперервному і збалансованому зростанню, що сприяє стабільності, прискореному підвищенню рівня життя і більш тісним зв'язкам між державами, які воно поєднує [3, ст. 2].

Було прийнято детальний дванадцятирічний план реалізації поставленої мети до кінця 1969 р., яка передбачала вирішення таких завдань: формування митного союзу, здійснення загальної торговельної політики стосовно третіх країн, введення загального митного тарифу, проведення загальної політики щодо сільського господарства і транспорту, співробітництво в галузі економіки, науки і техніки, гармонізація податкових систем, трудового і корпоративного законодавства. Держави-члени закріпили в договорі загальну згоду держав — «поліпшувати умови праці і життя трудящих, для того щоб створити можливість їх гармонізації в перебігу таких змін». Вони вважають, що

така еволюція буде результатом не тільки функціонування загального ринку, а й передбачених у даному Договорі процедур, а також зближення законодавчих положень, приписів і адміністративних дій» [3, ст. 117].

Основою створення загального ринку, тобто цілісного ринкового простору, стали чотири принципи: вільний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Однак поставлене завдання багато в чому не було вирішене. Головним досягненням цього періоду було забезпечення вільного руху товарів. Але в інших сферах значних досягнень не було. Така ситуація пояснювалася наявністю у той період відчутних розходжень інтересів країн-членів ЄС. Розвивалась і набувала особливої гостроти суперечність між прагненням до об'єднання Європи та бажанням деяких країн зберегти по можливості більшою мірою власний суверенітет.

Це виявилось в існуванні серйозних розбіжностей у питанні політичного устрою співтовариства. Франція, для громадян якої історично притаманна глибока повага до власної історії, культури, мови, стояла на позиції конфедералізму. Така позиція передбачала створення тісного політичного й економічного союзу шести країн, але на міждержавній, тобто ненаднаціональній, основі. Таким чином, французька нація в процесі практичної реалізації євроінтеграційних планів залишалася вірною теорії функціоналізму.

Західна Німеччина, навпаки, займала позицію федералізму, очевидно залишаючись вірною позиції свого великого філософа І. Канта, який у XVIII ст. закликав до створення федерації всіх вільних держав. На його думку, якби якийсь могутній та освічений народ мав можливість утворити республіку, що за своєю природою повинна тяжіти до вічного миру, то така республіка служила б центром федеративного об'єднання інших держав. Ці держави приєдналися б до неї, щоб згідно з ідеєю міжнародного права забезпечити в такий спосіб свою свободу. І за допомогою таких приєднань усе більше ширшали б межі союзу.

Л. Ерхард, автор «німецького дива», завдяки професіоналізму і вольовому характеру якого Західна Німеччина повстала з попелу світової війни і зайняла домінуюче становище в ЄС, був не настільки категоричним у визначенні майбутнього країни. У книзі «Добробут для всіх», виданій у 1956 р., він твердо стоїть на позиціях функціоналізму. Він пише: «Європу не можна побудувати за допомогою дешевеньких засобів. Її варто розуміти як складну сукупність економічних і політичних функцій» [4, с. 278]. Треба утримуватися від усіх державних маніпуляцій, які перешкоджають свободі обміну товарами і послугами, обігу грошей і капіталів, митній політиці, свободі вибору місця проживання і роботи. «Де не можна обійтися без сприяння яких-небудь установ для проведення цих принципів свободи, там я цілком підтримую необхідність таких установ» [4, с. 279].

Такий платформі відповідало гасло «європейська батьківщина», зміст якого полягав у зближенні на основі наднаціональності, тобто при делегуванні

влади і повноважень від національних урядів єдиним керуючим органам ЄЕС. Кабінет Л. Ерхарда став висловлюватися таким чином, що досягнутий рівень економічного співробітництва в рамках ЄЕС робить необхідним доповнення його політичною взаємодією на наднаціональній основі, як то в принципі було передбачено Римським договором 1957 р. «Федералістська» позиція ФРН зустріла підтримку інших країн ЄЕС, але викликала незгоду Парижа.

Зіткнення двох підходів до європейського будівництва досягло свого апогею наприкінці 1965 — на початку 1966 р. Французькі представники були відкликані, робота органів ЄЕС була на декілька місяців заблокована. У результаті цього партнери по Співтовариству змушені були піти на так званий «Люксембурзький компроміс». Він передбачав збереження за Францією права накладати вето при ухваленні найважливіших рішень шістьма членами ЄЕС як гарантію збереження державного контролю над розвитком ЄЕС. Існували значні розходження між країнами за рівнем економічного розвитку і політичних амбіцій. Так, на частку ФРН у 1957 р. припадало близько 45 % виробництва і понад 44 % експорту промисловості продукції «шістки». Це давало привід претендувати на економічне лідерство в угрупованні. Італія прагнула збільшити збут своєї сільськогосподарської продукції на єдиному європейському ринку.

Французьке керівництво поклало особливі надії щодо прискорення своїх ядерних розробок військового характеру на основі співробітництва в рамках Євратому. Серйозні розбіжності виникли у зв'язку із прийняттям єдиної сільськогосподарської політики. Відсутність єдності в питанні вступу в ЄЕС Великої Британії привело до того, що переговорний процес із цього приводу розтягнувся на довгі роки. Відповідні переговори почалися в листопаді 1961 р., і тільки в 1973 р. країна стала членом Співтовариства.

Логіка розвитку інтеграційного процесу вимагала компромісу у вигляді практичної реалізації неофункціональної теорії. Суперечність між національними інтересами і потребою в посиленні економічного співробітництва на даному етапі розв'язувалась шляхом злиття в 1967 р. вищих органів трьох Співтовариств (ЕОУС, ЄЕС, Євратому) в єдину Раду і Комісію, які разом з Європейським парламентом і Судом ЄС утворили загальну інституціональну структуру. В 1974 р. було створено новий інститут Співтовариства — Європейську раду на рівні глав держав і урядів.

Проте до початку 80-х років ХХ ст. завдання створення загального ринку не було вирішено. Для її успішного завершення був потрібен політичний доцентровий стимулятор у вигляді програми переходу до єдиного європейського ринку до 1992 р., основні положення якої викладено в так називаній «Білій книзі», виданій у 1985 р. Цей документ містив 282 завдання, спрямовані на поглиблення інтеграції. Незабаром багато з них набули форми директив і увійшли в національні законодавства.

У результаті реалізації програми при активній її підтримці підприємцями і промисловцями були не тільки скасовані митні кордони, а й ліквідовані кількісні обмеження. У 1992 р. Комісія видала загальний митний кодекс. Надзвичайно складним було вирішення питання стандартизації. У деяких випадках згода щодо технічних умов однієї виробничої одиниці досягалася роками.

Найважливішим із чинників, що забезпечують вільне переміщення товарів, була уніфікація оподаткування, особливо податку на додану вартість, оскільки він істотно впливає на ціну товару. В ході ліквідації податкових розходжень виникла маса побоювань, пов'язаних з можливістю скорочення соціальних виплат у країнах, де ПДВ був основним джерелом доходів бюджету. В інших державах існували пільги з цього податку на предмети дитячого асортименту і продуктів харчування. Їх ліквідація могла викликати масове невдоволення населення. Внаслідок гармонізації податків, починаючи з 1993 р., стандартна ставка ПДВ становила 15% або вище [5, с. 432]. Досить суперечливо склалися відносини між країнами Співтовариств і відносини щодо єдиної сільськогосподарської, соціальної та конкурентної політики. І тільки наприкінці 1992 р. завершився процес утворення єдиного внутрішнього ринку.

Гостре протистояння між європейськими країнами спричинила неспроможність вироблення консолідованої позиції щодо ухвалення Основного Закону майбутньої наддержави. У грудні 2007 р. лідери 27 країн Євросоюзу підписали в Лісабоні договір, покликаний замінити Конституцію ЄС. Однак і цей документ приймався з великими труднощами і був ратифікований у грудні 2009 р. Унаслідок неоднозначності підходів різних країн до теперішнього часу залишаються невизначеними стратегічні плани щодо розширення ЄС. Однак слід зауважити, що нові постсоціалістичні країни — Польща, Угорщина, Чехія, Словенія з перших років розбудови ринкових відносин орієнтували свою економіку на співробітництво з ЄС. Частка ЄС у зовнішній торгівлі зазначених держав перед вступом у Союз становила 60–70 %. Наприклад, у Чеській Республіці на Європейський Союз припадало 2/3 (65,2 %) усієї зовнішньої торгівлі. Найкрупнішою статтею експорту були машини, обладнання і транспортні засоби (42,2 %). У торгівлі з ЄС суттєво збільшилася питома вага готової продукції з великою доданою вартістю [6, с. 8, 16].

Структурній перебудові економіки країн — нових членів ЄС шляхом прискорення інноваційного процесу значною мірою сприяв іноземний капітал. Питома вага філій іноземних компаній у прикладних науково-дослідницьких розробках у 2003 р. становила в Угорщині 62,5 %, Чехії — 46,6 % [7, с. 11]. Капітал країн Західної Європи спрямовувався в автомобільні фірми Центральної та Східної Європи. Їх приваблювала дешева робоча сила при високій її кваліфікації (витрати на оплату праці у Польщі і Словаччині становлять 15 % від рівня німецьких), територіальна близькість до місць розташування інвес-

торів, високі темпи реформування економік та наявність інституціональної бази, інтегрованість у ринкові зв'язки з ЄС, дотримання норм і стандартів ЄС. Важливе значення мало зниження податків у країнах Центральної та Східної Європи, що були вдвічі меншими, ніж у країнах Західної Європи, і складало 12–20 % [8, с. 47].

Отже, та швидкість, з якою певні країни колишнього соціалістичного табору опинилися в ЄС, має просте пояснення: вони проводили активну політику євроінтеграції на основі розвитку всіх форм міжнародних економічних відносин саме з цим угрупованням.

Висновки. Таким чином, для успішної реалізації євроінтеграційних прагнень України слід урахувувати, що євроінтеграційний процес розвивається на основі законів діалектики, які передбачають суперечливий взаємозв'язок двох протилежних явищ: відокремлення відтвореного процесу в окремих національних економіках і його консолідацію в межах інтеграційних угруповань.

Кожна країна має усвідомлювати, що еволюція зазначеної суперечності супроводжується все більшою втратою економічного і політичного суверенітету країн-учасниць. Однак кількісне зростання об'єктів національного впливу приводить до заміни національного суверенітету на суверенітет колективний, тобто на можливість кожної країни брати участь у регулюванні соціально-економічних і політичних процесів усього ЄС.

Рушійною силою розв'язання суперечностей між державами і досягнення в кінцевому результаті консенсусу значною мірою є потреби економічного розвитку. І тому саме бізнес, сучасні корпорації зацікавлені в досягненні оптимального масштабу діяльності, у тому числі через співробітництво і кооперування з іноземними компаніями в рамках регіону без митних та інших обмежень. Україна найближчим часом має створити максимально сприятливі умови для міжнародної кооперації виробництва і науково-технічного співробітництва з країнами ЄС як основи реалізації євроінтеграційної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марченко М. Н. Эволюция европейских объединительных идей / М. Н. Марченко // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право. — 2008. — № 3.
2. Mitrany D. A. Working Peace System / D. A. Mitrany. — Chicago: Quadrangle Books, 1966. — 221 с.
3. Договор об учреждении Европейского экономического сообщества. Рим, 25 марта 1957 г. (в ред. на февр. 1986 г.). — Режим доступа : <http://www.akt.uz/?document=15937>.
4. Эрхард Л. Благосостояние для всех: Репринт, воспроизведение / Л. Эрхард ; пер. с нем. ; авт. предисл. Б. Б. Багаряцкий, В. Г. Гребенников. — М. : Начала — Пресс, 1991. — 336 с.

5. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції : пер. з англ. / Д. Дайнен. — К. : К.І.С., 2006. — 696 с.
6. Внешняя торговля Чешской республики в 2001 г. // Бюл. иностр. коммерч. информации. — 2002. — № 68.
7. Шнырков А. Экономика ЕС-10. Два года после вступления в Союз / А. Шнырков // Зеркало недели. — 2006. — № 34.
8. Кокшарев А. Автомобили едут на Восток / А. Кокшарев // Эксперт. — 2004 — № 2.

**ОСНОВНОЕ ПРОТИВОРЕЧИЕ
МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА — ДВИЖУЩАЯ СИЛА
ПРОЦЕССА ЕВРОИНТЕГРАЦИИ**

Макуха С. Н.

Проанализировано развитие евроинтеграционного процесса на основе применения законов диалектики. Исследованы особенности действия указанных законов в пределах ЕС. Представлены способы разрешения противоречий группировки в процессе ее становления и дальнейшего развития. Особое внимание уделено соотношению политической и экономической сфер интеграции. Предложена активизация экономического сотрудничества и кооперирования с корпорациями ЕС как основа дальнейшей формальной интеграции.

Ключевые слова: законы диалектики, евроинтеграция, основное противоречие экономической интеграции, Европейский Союз, неофункционализм, единый рынок.

**THE MAIN CONTRADICTION
OF THE WORLD'S ECONOMICS IS DRIVING POWER
OF THE PROCESS OF THE EUROPEAN INTEGRATION**

Макуха С. Н.

The article contains the analysis of the development eurointegration process on base of the using the laws of the dialectics. The particularities of the action of the specified laws are researched within EU. The ways of the permit contradiction groups in process of its formation and further development is presented. Emphases correlation political and economic spheres to integrations is spared. The activation economic cooperation and with corporation EU as base to further formal integration is offered.

Key words: laws of the dialectics, european integration, dominant contradiction of economic integration, the European Union, neofunctionalism, united market.